

Decàleg per a l'abandó de Bòsnia

Carles Torner

Moscú, 1 de desembre del 2010

Estimada Simona,

A la primavera de 1933, J. V. Foix va escriure una postal des de Dubrovnik: «Amic Riba: Acaba d'aprovar-se la nostra proposició: el 35è congrés dels PEN serà a Barcelona». Foix havia anat al congrés del PEN internacional amb l'encàrrec d'oferir l'hospitalitat dels escriptors catalans. Ho va aconseguir: el 1935, presidits per H. G. Wells i Pompeu Fabra, escriptors d'arreu van reunir-se en congrés a Barcelona, de manera que van obtenir per a la literatura catalana un reconeixement i un ressò internacionals d'excepció.

Avui sóc jo qui t'escriu una carta a tu, estimada Simona, per respondre a la petició que m'has fet: «intentar reflexionar sobre el pòsit, el llegat, que ha pogut deixar la Bòsnia del 92 en les nostres consciències: S'ha

tancat amb una completa indiferència? Ha ajudat a desenvolupar una opinió pública més conscient, més crítica? Ha estat utilitzada per a altres propòsits, com un exemple de perill?» Em demanes que doni forma a la memòria ferida de la nostra joventut (coincideixo amb Francec-Marc Àlvaro que el fet definitori de la nostra generació no són pas els Jocs Olímpics de Barcelona sinó la guerra de Bòsnia –la derrota de la idea d'Europa). Diria que la solidaritat catalana amb Bòsnia va explotar en una multiplicitat impressionant d'iniciatives –cadascuna amb el seu relat de la guerra, de les formes d'enfrontar-s'hi i del vincle amb les víctimes–, però que aquesta multiplicitat va estar mancada d'una formulació política pública forta. La memòria d'aquells anys és per això no només subterrània (poc o gens visible en el present) sinó que, a més a més, en excavar-la, es revela laberíntica.

Et contestaré, doncs, amb un dels múltiples relats d'aquella memòria, un dels camins per sortir del laberint. Per això encapçalo la meva carta amb la postal de Foix a Riba, i adreçant-me a tu directament, que ets avui a la junta del PEN català. Intentaré dir-te (dir-nos) què n'hem fet, de l'herència de J. V. Foix, Carles Riba, Marià Manent, Pompeu Fabra i tants altres, després de la Bòsnia de 1992. Vam ser dignes d'aquesta herència? Per fer-ho, Simona, haig de fer-te

Carles Torner és poeta i escriptor. Arran de la guerra de Bòsnia va publicar els llibres de poemes *Viure després* (1998, premi de la Crítica 1999) i *La nívia d'Europa* (2008), les proses de *Larca de Babel* (2005) i va ser l'editor del llibre col·lectiu *La victòria pòstuma de Hitler* (1995). Del 1992 al 2004 treballà des de diversos càrrecs per al PEN internacional. Ha estat director de la revista *Transfer* i de l'Àrea de Literatura i Pensament de l'Institut Ramon Llull (2004-2010).

un relat succint (per força esquemàtic, hi perdre molts matisos) de com vam aconseguir, en un mateix gest, ser presents internacionalment en defensa de Bòsnia i no perdre la paraula. Perquè els dos esculls eren clars: si no trobàvem la paraula justa, o bé desapareixíem de l'escena internacional (que per als catalans és el pa de cada dia), o bé hi apareixíem però muts i a la gàbia, muts d'impotència.

Tu que l'estimes (perquè l'has traduït a l'eslovè) ho saps molt bé: a Dubrovnik, J. V. Foix hi va fer un gest importantíssim, participà en la votació que decidí expulsar el centre alemany, que havia estat infiltrat pels nazis, del PEN internacional. Aquella expulsió va marcar la història del PEN internacional, que més enllà de crides genèriques a la pau i a la llibertat de paraula havia sabut prendre partit contra els nazis des de 1933. En nom dels escriptors catalans, Foix va votar per l'expulsió del centre alemany.

A Dubrovnik també, la vetlla de Sant Jordi de 1993, seixanta anys després que Foix votés, vaig agafar la paraula en un congrés del PEN internacional: «Aquesta no és una guerra entre contendents iguals diguin el que diguin la majoria de mitjans de comunicació europeus, sinó que som davant d'una agressió dels exèrcits de Milošević. Com a escriptors, no podem acceptar l'amalgama i hem de distingir entre agressor i agredit. Hem de prendre partit. I si en un dels nostres centres els partidaris de l'agressió ocupen la presidència i els llocs de responsabilitat, hem de ser fidels a la memòria de 1933, els hem d'expulsar».

Efectivament, en aquells moments presidia el PEN serbi el novel·lista Dobrica Ćosić, que seria també el president de la minifederació iugoslava de Sèrbia i Mon-

tenegro. En buscar un discurs alternatiu al comunisme per tal d'ocupar i mantenir-se en el poder en un moment que a tot Europa els països del bloc comunista havien basculat o estaven basculant cap a la democràcia, Milošević va emparar-se en Dobrica Ćosić i el seu cercle ultranacionalista serbi. Ja en 1977, el que la premsa anomenava el «Tolstoi serbi», havia proclamat en ingressar a l'Acadèmia de les Ciències i les Arts de Sèrbia el seu eslògan, segons el qual el poble serbi sempre havia guanyat la guerra i perdut la pau. Després de la mort de Tito, en un moment de ressorgiment de la memòria ocultada, quan nombrosos escriptors serbis van triar Kosovo i els sofriments del poble serbi com a tema narratiu, Ćosić va presentar als dirigents serbis les línies mestres del seu projecte polític. Fins i tot abans que l'Acadèmia de les Arts i les Ciències de Belgrad comencés a filtrar a la premsa el setembre de 1986 el famós memoràndum que posava els fonaments teòrics de l'agressió militar, Ćosić havia trobat en Milošević el polític instrumental per construir el seu ideal de Gran Sèrbia. Actualment tenim documentats cadascun dels encontres i podem establir pas a pas el procés pel qual els intel·lectuals serbis del cercle de Ćosić van anar aconseguint, de la mà de Milošević, els seus objectius: primer a la república Sèrbia, després a l'exèrcit iugoslau i en acabat a les estructures de la Federació Iugoslava, fins que esclatà la guerra i el genocidi passà dels textos als actes. L'abril de 1993, després d'un any i mig de mort i destrucció, a la Dubrovnik assetjada, no teníem potser tanta documentació com tenim avui, però sabíem bé qui havia començat la guerra i quin era el pla genocida que els exèrcits de Milošević

duien a terme implacablement. El segon informe de Mazowiecki per a la Comissió de Drets Humans de l'ONU (que la revista *Esprit* havia publicat íntegrament) donava el significat precís de la metàfora «neteja ètnica». Sabíem sobretot que els fonaments teòrics del genocidi en marxa havien estat el fruit del treball d'escriptors, i sabíem també que en aquell moment eren dirigents del PEN serbi. Calia, doncs, expulsar-los. Algú ho havia de dir al congrés del PEN, i per raons òbvies no podien fer-ho els delegats eslovens, croats o bosnians. De manera que va ser el delegat català qui obrí el foc.

Però no hi hagué expulsió. També al PEN havia triomfat la tesi segons la qual el que s'esdevenia a Bòsnia era un conflicte entre múltiples parts, el fruit d'odis ancestrals, la caixa de Pandora que havien obert els referèndums d'independència, i calia pensar-s'ho molt abans de dir qui era agressor i qui agredit. El PEN internacional escollí el discurs que triomfà a Europa: la neutralitat. Mitjançant diverses argücies gens democràtiques, el president i el secretari internacional del PEN, partidaris de la neutralitat, aconseguiren que a Dubrovnik es convoqués un congrés «literari», sense capacitat de prendre decisions que impliquessin l'organització. Els qui hi anàrem, doncs, sabíem que la nostra presència hi seria testimonial –sabíem, tanmateix, que teníem la responsabilitat dels testimonis. No podíem defugir aquest fet: els fonaments del genocidi els van posar escriptors: Radovan Karadžić, el deixeble de Dobrica Ćosić, és un poeta.

En acabar el congrés hi hagué dos documents finals. D'una banda, el que proposà i aprovà tot sol György Konrad –l'escriptor hongarès que en aquell moment presidia

el PEN internacional– sense sotmetre'l a la consideració del congrés. D'altra banda, el que signàrem una vintena de participants (Isidor Cònsul i jo mateix pel PEN català, Alain Finkielkraut, Annie Lebrun, etc.) i que acabava així: «Nosaltres, participants al congrés internacional del PEN, en nom de la dignitat, de la llibertat i dels drets humans, que conformen la carta del PEN, manifestem el nostre suport sense reserves als pobles de Croàcia i Bòsnia i Hercegovina, als albanesos de Kosovo, als musulmans del Sandžak, als pobles de Macedònia, a totes les minories perseguides de Vojvodina i, finalment, als desertors, els pacifistes i els intel·lectuals dissidents de Sèrbia. (...) Avui que l'horror fa taca d'oli, denunciem el nacional-comunisme serbi i els seus teòrics membres del PEN com Dobrica Ćosić, i demanem a tots els intel·lectuals, escriptors i artistes d'emprar tot el seu crèdit per aturar aquesta guerra. Ens hi juguem la dignitat del pensament».

Davant la indignitat d'aquells dos documents finals contradictoris, davant la fallida moral del PEN, Finkielkraut s'acomiadà de mi dient-me: «Tu que hi estàs tan implicat i que has viatjat fins aquí en plena guerra, per què no abandones aquesta organització traïdora?» La meua resposta fou: «Tu ets un francès i disposes de tantes plataformes internacionals com et facin falta. En canvi, els escriptors catalans no podem renunciar al PEN internacional. Si moralment la nostra organització ha fet fallida, caldrà que la refundem».

Hereus de Foix i dels escriptors d'arreu que el 1933 havien expulsat els nazis de la nostra organització internacional; ficats de ple en un conflicte d'interpretacions pel que fa a

la guerra que ens deixava cada vegada en minoria, què havíem de fer? De la mateixa manera que sóc conscient que, per a un lector d'avui, el relat que et faig en aquesta carta pot semblar, Simona, un desvari, en aquell moment calia articular l'anàlisi, enfortir un discurs que anava a repèl del que deien dia sí dia també els mitjans de comunicació. Com costa d'imaginar que fos tan fràgil la nostra posició, ara que hem pogut veure que un antic cap d'estat, Slobodan Milošević, era acusat per un Tribunal Penal Internacional de crims contra la humanitat (el 9 d'octubre del 2001, pel seu paper a Croàcia) i de genocidi (el 23 de novembre del 2001, per la seva responsabilitat en la guerra de Bòsnia i Hercegovina). Per primera vegada en la història. Però en 1992-1995, què podíem fer? Amb la complicitat del Comitè Vukovar-Sarajevo de la revista *Esprit*, amb la del Centre Unesco de Catalunya i la de l'editor Oriol Izquierdo (i amb múltiples manques de complicitat, tot sigui dit), vaig publicar un recull d'assajos d'autors com el bosnià Dževad Karahasan, el dissident serbi i antic alcalde de Belgrad Bogdan Bogdanović, el psiquiatre croat Krizo Katinić (que des de l'inici atengué les víctimes de l'agressió), i Annie Lebrun, Véronique Nahom-Grappe, Pascal Bruckner... El títol del recull era estrident: *La victòria pòstuma de Hitler*. Ho havia dit Marek Edelman, jueu supervivent de la insurrecció al gueto de Varsòvia: «La guerra a Bòsnia és la victòria pòstuma de Hitler». Per la naturalesa genocida de l'agressió. Per la mirada indiferent amb què Europa ho contemplava sense intervenir-hi. Finkielkraut reprengué aquella sentència en un discurs fet a l'antic camp de concentració de Buchenwald, amb Edelman assegut a

primera fila. El posàrem de títol al llibre i, en veure-ho, Finkielkraut quedà astorat: «A França no hauríem pogut posar mai un títol semblant a un llibre, tothom se'ns hauria tirat a sobre». A Catalunya va ser ben rebut i reprès per molts; l'edició s'exhaurí.

Ens va tocar aprendre l'art de la polèmica. A quin discurs ens enfrontàvem? Vaig intentar fer-ne la síntesi en deu punts:

DECÀLEG PER A L'ABANDÓ DE BÒSNIA

PRIMER MANAMENT: SERÀS NEUTRAL

Encara que per fer-ho haguessis de fer l'amalgama entre l'agressor i l'agredit. Anomenaràs *contendents* tant la família de pagesos que fugen camp a través com el grup paramilitar que els viola, els escorxa i els degolla. Diràs que són *bel·ligerants* tant la població indefensa que és bombardejada com l'exèrcit regular que l'ataca. A la guerra sèrbia en territori de Bòsnia i de Croàcia t'hi referiràs com a guerra civil, guerra de religió o conflicte balcànic, mai com a pla de conquesta per a la construcció d'una Gran Sèrbia. Diràs que vols desarmar tothom per aconseguir la pau, i amb l'embargament d'armes col·laboraràs a mantenir la força del fort i la desemparança del feble.

SEGON MANAMENT: INSULTARÀS LES VÍCTIMES

Anomenaràs *musulmans* els bosnians, deixant entendre el perill d'un fonamentalisme islàmic, i associaràs tots els croats d'avui amb la fracció ústaixa que regnà fa cinquanta anys. Repetiràs que als Balcans

els odis són ancestrals, les cultures, tribals, i la seva població, des de temps immemorials, bàrbara. «Tots iguals, tots salvatges!», t'indignaràs. Exigiràs que tothom deposti les armes, inclosos els que defensen casa seva. Requeriràs que es rendeixin als tirans els resistents. Acusaràs les víctimes de ser fetes a la imatge dels seus botxins.

TERCER MANAMENT:

OBLIDARÀS LA PARAULA *GENOCIDI*

No esmentaràs la construcció d'un estat racial per primer cop a Europa des del III Reich. Dissoldràs el crim de cada dia en la «complexitat» de la situació. Encara que els informes de Tadeusz Mazowiecki per a la Comissió de Drets Humans de l'ONU, els de les organitzacions humanitàries i fins i tot la veu de testimonis de la Shoah dels jueus (Marek Edelman, Simon Wiesenthal) no es cansin de repetir que a Bòsnia i a Croàcia ha tingut i té encara lloc un genocidi, t'entrarà per una orella i et sortirà per l'altra. Ho ignoraran els diaris que llegeixes, ho ometran els telenotícies que escoltes. Mai un polític del teu país pronunciarà la paraula. L'esborraràs i desapareixerà.

QUART MANAMENT:

DESACTIVARÀS LA MEMÒRIA D'EUROPA

Per molt que coincideixin els mil dies del setge de Sarajevo i el cinquantenari de l'alliberament d'Auschwitz. A qui faci un lligam entre el pacte de Munic i la renúncia actual d'Occident a aturar l'agressió, li diràs que són ganes de culpabilitzar-se. Invocaràs la memòria d'una Europa construïda sobre el «Mai més!» als crims de la Shoah i al nazisme, tot afirmant que són incomparables amb la «neteja ètnica» i amb el projecte de Gran Sèrbia.

CINQUÈ MANAMENT:

LLOARÀS L'AJUDA HUMANITÀRIA
A QUAALSEVOL PREU

Fins i tot quan les víctimes es rebel·lin contra tu, quan aquells a qui portes mantes i arròs et demanin que no els nodreixis sinó que els deixis defensar-se. Fins i tot quan la intervenció humanitària afavoreixi el desplaçament del conflicte i la teva principal preocupació esdevingui, en comptes de la vida de la població assetjada, la seguretat dels teus propis soldats. En nom de l'ajuda humanitària convertiràs els teus soldats en ostatges, alhora aliats de l'agressor i víctimes seves.

SISÈ MANAMENT:

ET COMPLAURÀS EN LA TEVA IMPOTÈNCIA

Mantindràs en estat de vulnerabilitat manifesta les forces d'interposició de l'ONU. Deixaràs que el comandament serbi anoreï, com tantes coses, el concepte de «zones de protecció». T'humiliaràs amb els teus propis cascos blaus, i t'aturaràs, obedient, quan no deixin passar els teus combois humanitaris. Faràs el joc als que trenquin treves, rompin pactes, menteixin fins a l'obsenitat.

SETÈ MANAMENT:

PREDICARÀS TOLERÀNCIA ALS GENOCIDES

Aniràs fins a Sarajevo si cal, però reduiràs la guerra a un enfrontament entre els partidaris del multiculturalisme i els de l'homogeneïtat. No defensaràs fronteres reconegudes internacionalment. Devaluaràs els referèndums d'autodeterminació. Promouràs la confusió. Voldràs la conciliació per tots els mitjans. Faràs seure a la mateixa taula qui posa el coll i qui aixeca el ganivet.

VUITÈ MANAMENT:
T'EMBORRATXARÀS D'HISTÒRIA

Davant Bòsnia esquarterada, invocaràs l'antiga Iugoslàvia. No voldràs mirar endavant. No pensaràs què cal fer per evitar que els purificadors ètnics s'acarnissin demà sobre Kosovo. Per no confessar que la teva impotència és voluntària, per justificar-la, veuràs fantasmes arreu: l'Esperit Iugoslau traït, el retorn de la Història, el Nacionalisme que fa taca d'oli, l'imperialisme rediviu d'Alemanya, l'estratègia antieuropea dels Estats Units, la mauleria del Vaticà.

NOVÈ MANAMENT:
CREARÀS UN MÓN IL·LUSORI
DE PLANS DE PAU IMPOSSIBLES

Tot i que sàpigues que serbis, bosnians i croats lluiten una guerra llarga, que signen o deixen de signar per estratègia militar, simularàs que tot està a punt de resoldre's a cada nou disseny del mapa que sorgeixi dels teus escriptors. Saps que l'agressor és sempre «pacífic», que s'empara del teu país i fa que sigui al capdavant cosa teva saber si vols col·laborar o resistir. Tanmateix buscaràs una «solució política» que és, al capdavant, l'acceptació de la victòria militar sèrbia. Faràs veure que t'empasses el trencament entre Belgrad i Pale, subscriuràs que Milošević ha abandonat el projecte de Gran Sèrbia, t'incliniràs davant el «parlament» serbo-bosnià. I si mai ningú et diu que tot plegat és ceguesa i covardia, l'acusaràs de voler guerra i el repartiràs a dir-te com guanyar-la, si és tan llest.

DESÈ MANAMENT:
CALLARÀS

Amagaràs el cap sota l'ala. Contemplaràs, clavat a la butaca, les imatges del que no

has volgut veure. Assistiràs impassible a la revenja de la realitat. Mormolaràs «Pau, pau», i tindràs guerra, molta guerra.

El 1995 s'esdevingueren a Catalunya dos fets que mostraren clarament la dificultat per emmarcar amb un discurs polític públic fort la multiplicitat d'iniciatives de solidaritat catalanes amb les víctimes de Bòsnia. La mobilització a Catalunya fou impressionant: em sembla que més que dedicar pàgines i pàgines a descriure-la aquí podríem, com a símbol, fer emergir el record del silenci dens de les concentracions dels dilluns, el silenci de les espelmes enceses a terra mateix de les places majors de més de dos-cents pobles i ciutats del nostre país. Que emergeixi aquell silenci. Aquest silenci. Que no deixi d'emergir.

Els dos fets són la Conferència de Ciutats de la Mediterrània i la concentració a la plaça de Sant Jaume després de la caiguda i matança de Srebrenica, i els he triat perquè il·lustren clarament dues dificultats majors del discurs polític català durant la guerra a Bòsnia: la ingenuïtat de pretendre aconseguir la pau a través del diàleg però sense tenir poder coercitiu sobre l'agressor; la impossibilitat –assumida pels poders públics catalans, segons les lleis que ens governen– de tenir una paraula lliure a Europa.

Et deus preguntar, Simona, quina relació pot tenir aquella important conferència, que donà el tret de sortida de les polítiques euromediterrànies, amb la Bòsnia ocupada, esquarterada, assetjada. Em vaig assabentar, ben bé per atzar, que en aquella conferència on s'aplegaven totes les grans ciutats de les dues ribes de la Mediterrània, també s'hi havia convidat Nebojša Čović, l'alcalde de Belgrad. Quan ho vaig saber no m'ho

podia creure: l'actitud de la meua ciutat em semblava exemplar, ¿quina iniciativa podia fer més explícit que «tots som habitants de Sarajevo» que convertir la capital bosniana en el districte 11 de Barcelona? Amb tot el meu respecte, vaig sentir-me obligat a escriure una carta oberta a l'alcalde Maragall, en la qual li demanava que retirés la invitació a l'alcalde de Belgrad: «A Barcelona també representarem la funció: farem dialogar Sarajevo i Belgrad. Com si els bosnians no tinguessin més del 70% del territori ocupat i no fossin a la pràctica un país delmat i gairebé desaparegut». Li recordava la figura de l'antic alcalde de Belgrad, Bogdan Bogdanović: «És de la seva banda, la dels dissidents, on cal cercar els interlocutors serbis. Fins al dia, ara per ara ben hipotètic, en què un tribunal internacional hagi jutjat el crim contra la humanitat, ¿com podem rebre un vassall de Milošević? Com pot vostè acceptar que d'aquí a cinquanta anys, per il·lustrar la ignorància de les nostres societats i la nostra ignomínia, els llibres d'història mostrin la fotografia on Pasqual Maragall estreny la mà del batlle de Belgrad?» La carta va tenir el seu efecte: un grup de refugiats bosnians (n'hi havia centenars en terres catalanes) va convocar una manifestació a la plaça de Sant Jaume. L'alcalde de Belgrad va tenir sobtats problemes d'agenda per venir a Barcelona. La fotografia que em treia el son no existeix.

La que sí que existeix és la fotografia de la concentració de la plaça de Sant Jaume de Barcelona, el 21 de juliol de 1995, poc després de la caiguda de Srebrenica. Damunt l'escenari, l'alcalde de Barcelona, el president del Parlament de Catalunya i el president de la Generalitat donaven tot el relleu institucional a les paraules que

pronuncià José María Mendiluce. Res de semblant no havia estat dit a Europa, amb un pes polític comparable, des de l'anorreament de Vukovar la tardor del 1991: «No som neutrals. No volem ser neutrals. Refusem la neutralitat dels governs europeus. Això no és una guerra, això és un genocidi».

¿Quina ciutat, quina *polis*, quin país va *descobrir-se* a Catalunya durant el genocidi de Bòsnia? ¿Què significà llavors, que significa avui per a nosaltres el setge de Sarajevo i el recolzament massiu a les seves víctimes? Refem l'escena: Raül Romeva, en nom de la multiplicitat d'entitats i associacions aplegades en la campanya «Europa x Bòsnia», havia presentat l'acte, donant veu llargament al clam de les organitzacions i el ciutadans que ens concentràvem a la capital de Catalunya. El president Pujol, el president Xicoy i l'alcalde Maragall, en silenci, drets, dignes, ulls oberts, mirant la plaça plena de gent de gom a gom, recolzaven les paraules d'aquell representant de l'organització per als refugiats de l'ONU: «No som neutrals. No volem ser neutrals. Refusem la neutralitat dels governs europeus. Això no és una guerra, això és un genocidi». Des d'aquell instant fins avui mateix, no he parat d'excavar amb el pensament aquella presència dels nostres dirigents al costat del seu poble en un gest rotund de protesta, i el seu silenci.

No et negaré, Simona, que també he tingut un somni. Te'l puc contar? Els somnis tenen les seves pròpies lleis i llibertats, i potser per això, en el somni, després de les paraules de Mendiluce, trencant el protocol, abandonant el silenci, inesperadament, el president Pujol s'avança al micròfon i repeteix, paraula per paraula: «No som neutrals. No podem ser-ho. És un genocidi». I tot seguit trenca el protocol el

president Xicoy. I també l'alcalde Maragall: «No som neutrals. No ho hem estat mai. És un genocidi». No sé si és l'endemà (perquè en els somnis es fa difícil de dir quan és l'endemà) però davant les pressions enormes que han rebut, els tres dirigents estan obligats a convocar una roda de premsa on diuen, senzillament: «Contra el que molts afirmen, mesurem bé les nostres paraules: prou sabem què significa no ser neutrals. Sabem què significa demanar que els governs europeus abandonin la neutralitat i que intervinguin: el nostre país està disposat a fer l'esforç que calgui. També sabem que, pel càrrec que ocupem, molts pensen que no ens correspon aquest tipus d'afirmacions. Però no podem estar-nos de repetir, amb la multitud aplegada ahir a la plaça de Sant Jaume, que això no és una guerra sinó un genocidi, i doncs no podem ser neutrals». I, tot seguit, comprenent millor que ningú que han excedit les competències del seu càrrec, que el grau de sobirania del país i de la capital que representen no els permet dir el que han dit desafiant la política exterior espanyola, essent conscients del conflicte diplomàtic que han provocat a consciència, Pujol, Xicoy i Maragall, tots tres alhora, dimiteixen.

Ja ho sé, amiga, que a primera vista és un somni absurd. Tanmateix, ¿Què hagués passat si el president Pujol o l'alcalde Maragall, a la tribuna, en comptes de deixar la paraula a Mendiluce, haguessin qüestionat explícitament la neutralitat europea? ¿Si haguessin denunciat l'amalgama entre agressor i agredit que, per seguidisme de Mitterrand, era la posició oficial de la diplomàcia espanyola? ¿Què hauria passat si, avalats per la resolució del parlament català que havia demanat un aixecament de l'embargament d'armes a Bòsnia, en comptes d'assentir en silenci

haguessin dit en veu alta que Catalunya no era neutral? No en tinc cap dubte: se'ls hauria obligat a dimitir. Haurien gravat amb ferro roent, en la nostra memòria, la posició de Catalunya durant la guerra de Bòsnia. Formaria part del nostre ADN nacional. No podríem explicar Catalunya sense parlar de la seva posició a Europa i de la seva excepcionalitat pel que fa a Bòsnia. Cadascuna de les resolucions del Tribunal Penal Internacional, en el judici primer a Milošević i ara a Karadžić només farien que confirmar la nostra dignitat nacional. Aquests judicis s'haurien difós a la tele en *prime time*.

Tornem a Foix, Simona? A la indefensió de Foix. No cal dir que, al Dubrovnik de 1933, no hi tenia ni telèfon ni internet. No ho havia pogut parlar amb Riba, Fabra o Manent abans de marxar de Barcelona. ¿Qui podia preveure que, en ple congrés, els organitzadors donarien la paraula a l'escriptor jueu alemany Ernst Toller, a un fugitiu, i que ell des de la tribuna acusaria la delegació alemanya infiltrada pels nazis? ¿Qui podia haver imaginat que el congrés aconseguiria posar-se d'acord per votar l'expulsió d'una de les seves delegacions? Hi hagué moments de tensió extrema. Tant, que H. G. Wells, que presidia l'assemblea, va demanar que es repetís la votació, i no pas en secret: que cada representant d'un centre s'aixequés i digués què votava. J. V. Foix va saber què votar, però estava nerviosíssim. Tant que, quan li tocà el torn, davant del congrés sencer, s'aixecà, s'adreçà a la presidència i digué: «*La Catalogne et sa femme toujours d'accord*» (d'acord en expulsar els nazis). Foix havia viatjat a Dubrovnik acompanyat per la seva dona i els nervis el van trair, fent cèlebre el seu lapsus: *la Catalogne et sa femme!*

Però el m'interessa dir-te, Simona, és com n'és d'important per a mi, per a tu, per a

a nosaltres, que Foix, més enllà del lapsus, digués «*La Catalogne*» en aquell moment, en el moment d'expulsar els nazis, i que ho fes en un escenari internacional. Hi representava el país. Hi suplia el país oficial que no el podia avalar. La consciència dels escriptors catalans està estretament lligada a la seva manca de país, a la manca de reconeixement de Catalunya a nivell europeu i internacional. La seva paraula és inseparable d'aquesta minusvalidesa, d'aquesta minoria d'edat política que ha esdevingut, sembla, el nostre destí. Mentre el nostre país no sigui reconegut internacionalment, cada vegada que prenem posició en un debat internacional hem d'afegir-hi l'esforç de buscar i obtenir el dret a parlar.

Vam refundar el PEN. En representació del PEN català, vaig formar part del comitè que redactà els nous estatuts de l'organització durant dos anys llargs: retallàrem el poder del president i el secretari internacional i creàrem un comitè executiu internacional responsable del PEN entre congressos. Aprovàrem els nous estatuts a Hèlsinki el 1998 i vaig ser elegit membre del primer comitè executiu del PEN al congrés de Varsòvia del 1999. Després de l'enfollida campanya de «neteja ètnica» del exèrcits de Milošević a Kosovo, l'OTAN havia bombardejat Belgrad i l'havia fet capitular. La força de l'actuació americana posava més que mai en evidència la volguda impotència europea. Al congrés es redactaren dos manifestos: un de més «literari» que feia una crida genèrica a la pau i al silenci de les armes, un de més «jurídic» que reconeixia la necessitat de no ser neutrals en defensa de les víctimes de Kosovo i d'intervenir, però era crític amb el mode d'intervenció. Es decidí que els dos manifestos no eren contradictoris l'un

amb l'altre i que es podien votar per separat. Vaig protagonitzar un petit anticlímax. Situem-nos: final de congrés, últims punts de l'ordre del dia. Es llegeix el resultat de les votacions: el representant de centre català és qui més vots ha obtingut, qui encapçala el nou comitè executiu, segons els estatuts tot just estrenats. El següent punt de l'ordre del dia és la lectura i votació de dos manifestos (prèviament discutits i molt consensuats) que fan una crida contra la guerra i a favor de la pau i la reconciliació. Es llegeixen els manifestos i, quan es proposa que es passi a votar, el delegat català demana la paraula i llegeix el seu, de manifest (que havia escrit a la seva tauleta de nit, de matinada):

«El 1991, quan Vukovar va ser esborrada del mapa i Dubrovnik va viure dies de foc i de sang...

El 1992, quan la neteja ètnica s'estengué per Bòsnia i començà el setge de Sarajevo...

El 1993, reunits en el 60è congrés del PEN a Dubrovnik, quan vam ser convidats a ser fidels a la nostra història...

Durant els primers anys de la guerra el PEN internacional no va saber prendre partit entre la víctima i l'agressor i, com tota la comunitat internacional, va triar la neutralitat.

De llavors ençà i fins avui mateix no hem tingut la força d'excloure de la nostra comunitat del PEN Dobrica Ćosić i els escriptors que van redactar les bases teòriques del la neteja ètnica que els exèrcits de Milošević, després, van posar en pràctica de manera metòdica. Hem doncs traït la carta fundacional del PEN internacional.

Per això, avui, ara que el crim contra la humanitat s'ha acarnissat damunt Kosovo després de tants anys d'haver sotmès la seva població albanesa a un règim d'apartheid, quan finalment algú ha gosat aturar

Milošević i l'OTAN ha intervingut, la nostra neutralitat ens deixa sense paraules. Aquesta guerra ha estat també la nostra derrota.

A Varsòvia, prop de la ciutat reconstruïda després d'haver estat esborrada del mapa pels bombardeigs nazis i prop dels carrers de l'antic gueto, reconeixem que hem estat infidels a la nostra memòria».

Torno a la teva pregunta: ¿després d'aquells anys de relació compassionada entre Catalunya i Bòsnia, entre Barcelona i Sarajevo, ha caigut també entre nosaltres el teló d'indiferència? No et puc respondre genèricament, Simona. Tanmateix, que vint anys després de l'anorreament de Vukovar siguis tu —una eslovena, traductora al català de Pahor, Jančar o Debeljak i a l'eslovè de Foix, Calders, Cabré i Marçal, autora en català de *L'atzar de la lluita*— qui estigui avui a la junta del PEN català, qui ens representi internacionalment com a país i com a literatura (i qui em demani aquest article des del comitè de redacció de *L'Espill*), em dóna l'esperança que no ens vam equivocar. Que vam ser fidels al gest de Foix.

La fidelitat va tenir ràpidament un nou repte al davant: el congrés de l'any 2000, que des de feia quatre anys era previst que es fes a Moscou i havia de simbolitzar el retrobament definitiu de les dues Europes. La tardor del 1999 Vladimir Putin comença l'ascensió al poder i l'agressió russa a Txetxènia. El comitè executiu es reuní immediatament a Londres. El danès Niels Barfoed i jo vam proposar-los una actuació en tres punts que foren aprovats: no podem abandonar els escriptors russos precisament en un moment que s'assassinaven periodistes, cal anar a Moscou i cal que totes les resolucions que denunciïn l'agressió a Txetxènia i els atacs contra escriptors i periodistes

siguin proposades pel PEN rus, per esvair el fanatisme rus de la intervenció occidental o americana; no convidarem cap autoritat russa al congrés, ni el president Putin, ni el seu ministre de cultura, ni l'alcalde de Moscou, cal doncs que renunciem a totes les subvencions del govern rus i de l'ajuntament de Moscou i cal immediatament començar a buscar altres finançaments en fundacions europees i americanes; cal planificar en detall la política de comunicació: és imprescindible que el discurs inaugural sigui un espetec, que obtingui un ampli ressò internacional que ens permeti saltar la muralla dels mitjans de comunicació russos i les seves manipulacions. Així ho vam fer: Günter Grass llegí el seu famós discurs «Mai més callats!». Denunciàrem els crims a Txetxènia i la persecució de periodistes.

Sobretot, Simona, aconseguírem el respecte dels nous intel·lectuals dissidents russos. Gràcies a això, l'any següent, al congrés de Londres del 2001, Anna Politkòvskaia s'adreçà a tota l'assemblea denunciant les matances de l'exèrcit rus a Txetxènia i la seva persecució (Anna ja havia estat detinguda, ja l'havien sotmès a una execució simulada). Organitzàrem la campanya de suport a l'Anna: l'havíem de convidar arreu del món perquè el govern rus temés el seu prestigi internacional. Politkòvskaia vingués tres vegades a Barcelona.

Em preguntaves si la memòria de la Bòsnia del 92 havia estat utilitzada per a d'altres propòsits. Al capdavant d'aquesta carta, Simona, crec que puc dir que la memòria de Bòsnia ens va regalar l'amistat d'Anna Politkòvskaia i la seva presència entre nosaltres. Fins el dia del seu assassinat, el 6 d'octubre del 2006. Dol sobre dol: qui creix en saber, creix en dolor. La implicació a favor dels assetjats a Sarajevo, la campa-

nya per Anna Politkòvskaia, dos fracassos immensos, incommensurables; dues incommensurables experiències de fidelitat.

Ho va escriure Nietzsche, i tu ho prens com a lema: «Cal aprendre a estimar. –Així també passa amb la música: primer cal aprendre a distingir amb l'oïda la forma i la manera, com si haguéssim d'aïllar i delimitar una vida; després ens cal l'esforç i la voluntat per suportar-la tot i la seva estranyesa, la paciència davant l'aparença, la paciència davant la raresa–; finalment arriba el moment en què ens hi hem acostumat, l'esperem, intuïm que l'enyoraríem si ens faltés... D'estimar, també n'hem d'aprendre». M'agrada citar-ho en acabar aquest viatge al país de la memòria que té per capital la Sarajevo assetjada. Un viatge entre tants, només un dels possibles recorreguts per la memòria soterrada. Ets tu mateixa qui fa el salt conceptual a *L'atzar de la lluita*: no es tracta només d'aprendre a estimar persones, sinó també cultures i països, que un cop coneguts, estimats, sabem que enyoraríem si ens faltessin. Aquells anys en els quals vam aprendre a estimar Bòsnia (i Eslovènia, Croàcia, Kosovo, Macedònia –i Sèrbia també, la Sèrbia dels dissidents com Bogdanović) han deixat un rastre entre nosaltres, els que vam travessar aquell temps intentant donar la mà a les víctimes i maldant per no perdre la paraula –i un rastre en el nostre país. És potser un rastre invisible? Sens dubte cal excavar-ne el significat. Avui mateix. Ara i aquí. Incansablement. Excavar amb la pala del dol i el pic de l'alegria. □

Col·lecció Assaig

16. *Els ussos del passat.*
Història, memòria, política
ENZO TRAVERSO
17. *País complex*
JOAQUIN AZAGRA, JOAN ROMERO
18. *Esbós d'autoanàlisi*
PIERRE BOURDIEU
19. *L'universalisme europeu.*
La retòrica del poder
IMMANUEL WALLERSTEIN
20. *Idees i paraules.*
Una filosofia de la vida quotidiana
TOBIES GRIMALTOS
21. *Exportar la llibertat.*
El mite que ha fracassat
LUCIANO CANFORA
22. *«No nos fareu catalans».*
Història inacabada del blaverisme
FRANCESC VIADEL
23. *La vida, el temps, el món:*
sis dies de conversa amb Joan F. Mira
PERE ANTONI PONS
24. *Els mercats assassins. Estudis culturals,*
mitjans de comunicació i conformisme
GREG PHILO, DAVID MILLER
25. *De l'èxit a la crisi*
Pamflet sobre política valenciana
MANUEL ALCARAZ
26. *Ecologia viscuda*
JAUME TERRADAS
27. *L'ofici de raonar.*
Societat, economia, política, valencianisme
VICENT SOLER
28. *Assumptes pendents.*
Set qüestions filosòfiques d'avui
ANTONI DEFEZ